

Згодом, при витворенні єдиної літературної мови Східна Україна здебільшого не приймала русизмів; що ж до полонізмів, то вони частково влилися в літературний лексикон.

Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / І. Франко. – К., 1976-1986.

REFERENCES

Franko, I. (1976-1986). Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Nauk. dumka. (in Ukrainian)

УДК 81'282

Іван Матвіяс

ВІДОБРАЖЕННЯ БОЙКІВСЬКОГО ГОВОРУ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА¹

Рідний для Івана Франка бойківський говір належить до карпатської групи діалектів південно-західного наріччя. До цієї групи входять також закарпатський і лемківський говори, але від бойківського вони чітко відрізняються, оскільки на бойківському говорі позначилася взаємодія між карпатською і галицько-буковинською групою говорів, до якої належать наддністрянський, надсянський, покутсько-буковинський і гуцульський говори. Великою кількістю рис бойківський говір споріднюється з наддністрянським ([Свенціцький 1913: 129-153], [Бандрівський 1960], [Онишкевич 1984]).

Риси бойківського говору, поряд з іншими особливостями, що є спільними для бойківського і для говорів галицько-буковинської групи, відображені в художніх творах І. Франка, зокрема в незакінченій повісті «Гутак», в оповіданнях «На роботі», «Моя стріча з Олексою». Слід зауважити, що в названих та інших Франкових творах бойкізми найбільшою мірою властиві мові персонажів-бойків.

Незакінчена повість «Гутак», що за наміром І. Франка мала складатися з кількох книг, має підзаголовок «Повість

¹ Статтю було надруковано у збірнику «Культура слова» (К., 2005. – Вип. 65. – С. 21-25).

із громадського і родинного життя нашого народу». У ній зображаються події в рідному письменникові селі.

Основний зміст написаної частини повісті полягає в зображенні виборів вїйта в Нагуєвичах. Письменник описує недільну церковну відправу в селі, збори селян на цвинтарі біля церкви та в приміщенні школи, побут новообраного вїйта Гутака. Основними персонажами в повісті виступають відносно багатий селянин Гутак, його дружина Гутачка, їхні слуги Анна і Федь, приймак Мирон, сусідка Хохлячка, попередній вїйт Чапля, священник Атаназій, учитель Крицький.

Авторська мова в повісті та мова вчителя і священника загалом відбиває тодішню галицьку літературну з виразними бойкізмами. Селяни розмовляють звичним для них бойківським говором. Повість пересипана репліками на зразок:

– Ну, ци не побліка, – налибоватий Гатаран запхався у куток у ризниці, накрився опаратами та й заснув, як під перинов.

– Ну, не знати-но, кого нам нині на віта наверхжут?

– Як-то наверхжут? Хто ж сміє громаді намітувати?

– Най вам сі не здає, що-сте в коршмі!

– Та мали би-сте хоть троха чести! Де ж таке хто видав?

– От, воліла би-с їсти давати, не пендичити!

– Он Федь в стайни стелит, а Анни десь іще з водов нема.

У мові повісті використано діалектизми: *набіжно* 'набожно', *звони*, *звіниця* 'дзвони', 'дзвіниця', *писарь*, *звонарь*, *грабарь*, *паламарь*; *его*, *един*, *една*, *вна* 'вона'; *табачірка* 'табакерка', *коровиця* 'корова', *бувалічі* 'бувальці', *манебри* 'маневри', *дупельнастий* 'дуплавий', 'з дуплом', *зиснутися* 'проснутися', *ціловати*; *волосє*; *пів горняте*, *паламарєви*, *у кишени*, *на звіниці*, *на цвинтари*, *на серци*, *на лици*, *на печи*, *на плечи*; *водов*, *правдов*, *під перинов*, *каменьом* 'каменем', *камінім* 'камінням', *пісні* 'пісні'; *ми* 'мені', *тя* 'тебе', *му* 'йому', *ї* 'їй', *го* 'його', *в ню* 'в неї', *си* 'собі', *тот*, *тота*, *тоті* 'той', 'та', 'ті'; *поступатисі*, *відпекатисі*; *пропала би-с*, *куму-м видів*, *єсмо брали*; *ся подів*, *ся порадьте*, *нераз сі наслухав*; *ід очам*, *обиватисі о вітєвство*; *бойє* 'справді', *борзо* 'швидко', *вкулити* 'скрутити', *гвіздь* 'цвях', *глоїти* 'ладити', *глота* 'скупчення людей', 'тиснява', *гори* 'догори', 'вгору', *дїздріти* 'побачити', *доразу* 'зовсім', 'зразу', *дотисок* 'тиск', 'кривда', *ігі* 'пек', 'тьху', *теза* 'лихо', *личман*

‘людина, яка когось лає, карає’, *мере* ‘справді’, *налибоватий* ‘дивацький’, ‘придуркуватий’, *намітувати* ‘приказувати’, *опарати* ‘ризи’, *пендичити* ‘базікати’, *побліка* ‘ганьба’, ‘сором’, *притока* ‘причина’, *сли* ‘якщо’, *тадже* ‘адже’, *темлювати* ‘вергіти’, ‘крутити’, торбій ‘жебрак’, *фудити* ‘кидати’, *штильгуканє* ‘шкутильгання’, *що-ді, як-ді* ‘що то’, ‘як-то’.

Слід зауважити, що повість «Гутак» належить до ранніх творів І. Франка, написаних етимологічним правописом. Так, у словах із твердим кінцевим приголосним автор ставив знак **ь**, звук [і] на місці колишнього **-h** передавав літерою **-h**, а похідний від **o** – знаком **ô** (*въ неділю, пòдъ одвòркомъ, онъ ‘він’*), на позначення голосного [и] вживав літери **и** та **ы** (*викрутасы*), в позиції перед [й] – букву **і** (*великій*), закінчення іменників середнього роду передавав через **ье** (*волосьє*).

Загалом у повісті «Гутак» відображена жива мовна стихія рідного для письменника села Нагуєвичів.

Твір «На роботі» з циклу «Бориславських оповідань» має форму монологу з елементами діалогу. Розповідь веде робітник. В оповіданні порушуються гострі питання життя бориславських робітників, зображеного через сприймання їх робітником-бойком. Найнявшись на роботу в копальні воску, він уже першого дня не витримав тяжких умов праці, знепритомнів, і його витягли з глибокої ями товариші. Перед спуском у яму йому приснилася, а в ямі уявлялася особа-привид Задуха, яка водить його по своїх володіннях та веде з ним розмову.

Мова робітника – це бойківський говір: «Подивлюся на себе, – а на мені тога ж сама воском і кіп’ячкою замурзана линва, що мя нев опутали, коли-м спускався в яму. Я так силуюся скинути єї з себе, так ся силую, – ні, не мож». «А де я був, що видав! Вік би-м цілий розповідав, а всьо би-м не проповів! І що тото: ци снило ми ся, ци й на правду я літав тамтуди, – того вже не скажу! Мені ся доконче здає, що воно на правду. Бо ось так єм мере всьо видів, як от вас ту виджу».

У мові уявної постаті Задухи трохи менше бойкізмів, це загалом тогочасна галицька літературна мова:

«Туди оно йде, туди! Ви, дурні, гадаєте: «От, піду, зароблю в Бориславі, – запоможуся!» Ех, голови недогадливі! Як коли б жидівські руки вас могли запомочи! Ні, не поміч, а загибіль

жде ту на вас. Бо зваж іще то! Всі робучі руки з селів ідуть сюда. Ну, конечно, і поле нікому гаразд обробити і газдівства допантрувати. Значить, – ти ту тратиш здоровля пусто та дурно, а дома за той час усьо йде ніворотом!»

В оповіданні засвідчені діалектизми: *обморік* ‘обморок’, *ми* ‘мені’, *м’я* ‘мене’, *ти* ‘тобі’, *тя* ‘тебе’, *в ню* ‘в неї’, *го* ‘його’, *єї* ‘її’, *си* ‘собі’, *вни* ‘вони’, *сесь* ‘цей’, *тота, тото* ‘ця’, ‘це’, *чоловікови, зойкови; ямов, корбов, холоднов, мнов, тобов, собов, землев, довбнев, рискильом; селів* ‘сіл’; *коплю* ‘копаю’, *пізнаси* ‘пізнаєш’, *дивіть* ‘дивіться’, *чув-ем, хотів би м, що-м не крутив, єсь іще привик; ажень* ‘аж’, *борзо* ‘швидко’, *борше* ‘швидше’, *во* ‘ось’, *ги* ‘немов’, *дзюбак* ‘джаган’, *дилина* ‘груба дошка’, *зверечи* ‘скинути’, *згоді* ‘згодом’, *здох* ‘здихання’, *ймити* ‘взяти’, *кибель* ‘відро’, *колодюк* ‘тяжка незграбна людина’, *мере* ‘дійсно’, *маночка* ‘багач’, *мож* ‘можна’, *оскарб* ‘мотика’, *піти ніворотом* ‘пропасти’, *платовці* ‘дошки, якими обкладають яму’, *погди* ‘почекай’, *потяжко* ‘трохи тяжко’, *провидіти* ‘побачити’, *пуще* ‘гірше’, *риль* ‘заступ’, ‘рискаль’, *ріпник* ‘робітник, що працює на добуванні ропи’, *стрібувати* ‘попробувати’, *тежньовий* ‘тижневий’, *тіщити* ‘тягати’, *туй* ‘тут’, *увикнути* ‘звикнути’, *цираха* ‘хвороба’, *ци сюд, ци туд* ‘чи сюди, чи туди’, *чень* ‘може’.

У названому творі І. Франко відобразив живу мову бойка-робітника відповідного часу.

В оповіданні «Моя стріча з Олексою» інтелігент Мирон Сторож, що сидів у тюрмі «за соціалізм», розповідає про себе і про своїх сільських родичів Сторожів, зокрема про одного з них – Олексу Сторожа. З ним він зустрічається, веде розмову. Мова Мирона Сторожа – галицька літературна з виразними рисами бойківського говору, мова Олекси – переважно бойківський говір. Обидва персонажі – бойки, тому бойківський говір у їх устах цілком природний.

– Ну, а як же гадаєш, – що буде далі з тобов?

– А що буде? Гадаю деяким способом заробити тільки, щоби мож купити ґрунт, – тоді піду та буду господарити: може, на що людом пригоджуся.

– Чуєш, чуєш, Катерино! Слухай, що він говорить! Розумієш усьо? Ох, брате, брате любий! Чень то Бог дасть, що з наших

Сторожів буде колись світови якась користь, бодай на макове зерно! Най тебе Бог держит на тій дорозі, коли-сь раз на ню став!

Серед діалектизмів у мові оповідання можна відзначити: *столець, войсько; вітови, кривдителеви; по кускови; без помочи; в нечети; зо мнов, собов; братті 'брати', людьом, людім 'людям', м'я, ми, тя, му; его, го; свеї, вно, вни; тот, тота, тоте, тоті, сесь, сеся, сесе, сесі; говорить, ходит, вірят, кажут, мрут; ем вибирався, сам ем не знав, що-сьмо дізналися, том-м зискав, хотів би-м, щоби-м стратив; ажень 'аж', варунок 'позначене дерево в лісі', вдуріти 'здуріти', волосати 'тягати за волосся', гантелити 'ляяти', гори 'вгору', тавган 'негідник', д 'до', ді (ти-ді, тепер-ді) 'же', 'ж', доли 'вдолину', доразу 'відразу', дотисок 'тиск', 'кривда', запотарайкати 'запроторити', здекуція 'екзекуція', злодіяни 'злодії', ідо 'до', лаба 'лапа', леда 'будь-який', лупийр 'дерун', 'лупій', лучатися 'траплятися', маракувати 'нарікати', мейли 'базіки', мере 'дійсно', мож 'можна', навсіди 'назавжди', на докладь 'докладно', найборше 'найшвидше', нападка 'напад', нетеч 'невеликий потік', погди, погдіт 'почекай', 'почекайте', правдатися 'оправдуватися', прем 'певно', 'дійсно', стрик 'дядько', тогди 'тоді', ци 'чи', чень 'може', яко-тако 'сяк-так'.*

Особливості бойківського говору виявляються в мові інших творів І. Франка. Ось уривки з деяких із них:

«Та от то бодай Богу дякувати, що-м доньку віддав сих м'ясниць. А Митро вже не їздить за вугльом, пішов із Штераном на заробіток у Людвіківку, до тартаку. Ще добре, що зо мнов пустив Якимка» («Вугляр»).

«— О, дивіть мені на неї! Яке сміле та угурне (угурний 'грубий', 'упертий'). Ще й своє рило ставить напротив мене! Ей, небого моя! Ко-би мені борзо вечір, прийде Гнат із косовиці, не будеш ти така широка!» («Лесишина челядь»).

«Пішли ми з ним до его покою і посідали. Паперів внесли ціле наруччє (наруччє 'оберемок', набилювати 'нагадувати'). Взяв він того читати... Вже ми по кілька разів ему набилювали: пора би їхати» («Ліси і пасовиська»).

«— Ну, видиш, небоже, — почав Максим, хитаючи головою, — як то нещастя нераз чоловіка здибле на гладкій дорозі! Та й то ще о-яке! Най Бог кожного боронит та й заступит від такого!

От, видиш, їдемо ми дорогою понад Герасимів бережище, – ти знаєш, де тото: он там за селом, над рікою той беріг крутий та високий, – їдемо собі, віз за возом, – тут вітер усходу реве так, що Господи!.. Сніг так і жбухає межі очи, коні ледво лізут, – страх! Аж ось кум Стефан, що передом їхав, кричить: «Гов!» Ми всі: «Що таке?» А Стефан повідає: «Слухайте! Ту щось страшного, якесь нещастя!» Слухаємо, – мере!» («Воа constrictor»).

«Коли-сте мя приймали в свою хату на мешканя, – сказав він тремтячим голосом, – казали-сте ми, щоби-м був добрий, то буду вашим сином. Ну, але скажіть же самі, як ту бути добрим, коли ось якісь люди входять до хати і ні з сего ні з того причіпаються до мене і ганьблять, не знати за що й за яке? Як ви мя на таке ту брали, то ліпше було й не приймати, був би-м си досі найшов спокійнішу хату!» («Борислав сміється»).

Слід зауважити, що особливості бойківського говору найвиразніше виявляються в мові ранніх художніх творів І. Франка. На цьому етапі письменник саме такою уявляв живу народну мову, сприймаючи бойкізми як природні елементи української літературної мови. Ширше і глибше усвідомлення рідної мови приходить до нього пізніше. На дальших етапах творчості особливості різних говорів І. Франко використовував з метою відтворення мовного колориту зображуваної ним місцевості.

Свенціцький І. Бойківський говір села Бітля / І. Свенціцький // НТШ. – Т. 14, кн. 2. – 1913. – С. 129-153.

Бандрівський Д. Г. Говірки Підбузького району Львівської області / Д. Г. Бандрівський. – К., 1960. – 104 с.

Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – Ч. 1. – К., 1984. – 496 с. – Ч. 2. – К., 1984. – 516 с.

REFERENCES

Svientsitskyi, I. (1913). Boikivskyi hovir sela Bitlia. In: NTSh. Vol. 14, kn. 2, pp. 129-153. (in Ukrainian)

Bandrivskyi, D. H. (1960). Hovirky Pidbuzkoho raionu Lvivskoi oblasti. Kyiv. (in Ukrainian)

Onyshkevych, M. I. (1984). Slovnyk boikivskykh hovirok. Kyiv. (in Ukrainian)